

MOKINIŲ RŪKymo IR SU JUO SUSIJUSIO ELGESIO KITIMAI KAUNO RAJONE 2005-2012 METAIS

Antanas Goštautas¹, Romualdas Žekas², Laurynas Dilys³, Nijolė Goštautaitė-Midttun⁴

¹Vytauto Didžiojo universitetas, ²Kauno rajono savivaldybė, ³Visuomenės sveikatos biuras,

⁴Psichikos sveikatos iniciatyva

Raktažodžiai: mokinių rūkymas, rūkymo kitimai, Pasaulio jaunimo rūkymo tyrimas (GYTS), Kauno rajonas, požiūris į rūkymą, rūkymo prevencija.

Santrauka

Kauno rajono mokyklose 2002-2005 laikotarpiu nustatyti mokinių rūkymo ir su juo susijusio elgesio pokyčiai palankūs jų sveikatai bei intensyvaus mokymo rūkymo profilaktikos priemonių efektyvumas. Šio straipsnio tikslas nustatyti tolimesnius rūkymo, požiūrių ir elgesio, susijusio su rūkymu, kitimus 2005-2012 metais Pasaulio jaunimo rūkymo tyrimo – Global Youth Tobacco Survey (GYTS) metodologijos kontekste. Taikant išplėstą GYTS klausimyną 2005 ir 2012 metais atitinkamai apklausti 3250 ir 1800 septintų-devintų klasių mokiniai. Suskirstius klausimus apie rūkymą į 6 temines grupes, 2012 metų tyrime lyginant su 2005 metais statistiškai patikimai sumažėjo procentas berniukų, bandžusių rūkyti ($p < 0,05$) bei rūkiusių kitokių tabako produktą negu cigaretes per 30 dienų, tačiau padidėjo procentas mokinių, kurie tvirtai mano pradėti rūkyti per ateinančius 12 mėnesių, mano, kad rūkantys berniukai turi daugiau draugų ($p < 0,05$). Sumažėjo procentas mokinių, gyvenančių namuose, kuriuose rūkoma, rūkančių savo namuose, perkančių cigaretes parduotuvėje. Tačiau 2012 m. didesnis perkančiųjų cigaretes parduotuvėje mokinių procentas nurodė, kad jiems pardavė cigaretes, neatsižvelgiant į jų amžių. 2012 metais mažesnis procentas norinčių mesti rūkyti mokinių gavo pagalbą ar palaikymą mesti rūkyti. Sumažėjo mokinių procentas mačiusių per 30 dienų bent vieną cigarečių reklamą laikraščiuose ar žurnaluose, procentas mokinių, kuriems buvo pasiūlyta cigarečių nepamokamai ar turinčių daiktą su cigarečių firmos logotipu. Didesnis procentas mokinių 2012 m. nurodė, kad jiems pamokų metu buvo kalbėta apie rūkymo

pavojus, tačiau mažesnis negu nustatytas Lietuvos GYTS tyrime 2009 metais. Tarp Kauno rajono mokyklų septintų – devintų klasių mokinių, 2005-2012 metų laikotarpiu nustatyti sveikatai palankūs tęstiniai rūkymo paplitimo, požiūrio ir elgesio pokyčiai, tačiau rūkymo lygis išlieka pavojingas jų sveikatai.

Išvadas

1975 metais Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) paskelbė „su rūkymu susijusių ligų pasekmės neįgalumui ir nesavalaikiai mirčiai išsivysčiusiose šalyse yra tiek svarbios, jog cigarečių rūkymo kontrolė gali prisidėti prie sveikatos pagerėjimo ir gyvenimo pratęsimo šiose šalyse daugiau negu bet kuri kita skyrium paimta priemonė (veiksma) visoje preventinėje medicinoje“ [1]. Šių teiginių atitikimas tikrovei patvirtintas moksliniais tyrimais [2], priimti tarptautiniai, strateginiai dokumentai rūkymo paplitimui mažinti [3], tabako gamybą ir vartojimą reguliuojantys įstatymai. Daugelyje valstybių vykdomi tūkstančiai rūkymo profilaktikos – intervencinių programų. Čia cituojama PSO rezoliucija apie tabaką išlieka aktuali ir dabar, praėjus beveik 40 metų. 2012 metais PSO veiklos ataskaitoje pažymima, jog rūkymas ir žalingas alkoholio vartojimas yra du svarbiausi rizikos veiksniai, didinantys ligotumo, neįgalumo ir mirtingumo rodiklius, o jų paplitimo ir vartojimo lygis išlieka visose populiacijose, nežiūrint, kad žinios ir technologijos yra visiems prieinamos. Todėl profilaktinis poveikis šiems rizikos veiksniams ir dabartiniu metu išlieka prioritetas [4]. Kita vertus, tokia lėta profilaktinės veiklos pažanga patvirtina, jog šie rizikos veiksniai yra kompleksiški ir įsisaugančios visuomenėje. Lietuvoje šiuo laikotarpiu rūkymo paplitimas buvo tiriama atskirais (pavieniais) klausimais, įjungtais PSO organizuotose tęstinėse suaugusiųjų ir jaunimui skirtose sveikatos programose – KRIS (1972 -1974) [5], MONICA – PSY (1984 -1992) [6], ESPAD [7], HBSC [8]. Tačiau keliais klausimais neįmanoma nustatyti ir įvertinti sudėtinio rūkymo reiškinio, kuris priklauso nuo socialinių veiksnių (tabako industri-

jos), įstatymų, visuomenės nuostatų, asmens psichologinės savireguliacijos bei biologinio potraukio – priklausomybės nuo tabako formavimosi mechanizmo. Šie rūkymą veikiančys veiksniai didelės apimties paauglių rūkymo tyrimuose pradėti plačiau tyrinėti siejant rūkymo pradžią paauglystėje su psichologiniais ir socialiniais veiksniais Pasaulio jaunimo tabako tyrime – Global Youth Tobacco Survey (GYTS) [9]. Ši programa nuo 2000 metų koordinuojama JAV ligų kontrolės ir prevencijos centrų (U.S. Centers for Disease Control and Prevention-CDC) ir Pasaulinės sveikatos organizacijos (PSO), yra skirta mokinių rūkymo profilaktikos efektyvumo įvertinimui ir šalies mokinių rūkymo profilaktinių programų sudarymui [9,10]. Lietuvoje epidemiologinio pobūdžio mokinių rūkymo profilaktikos tyrimų pradžia - PSO integruotos neinfekcinių ligų profilaktikos programos dalis, skirta paaugliams. Ja remiantis buvo įvykdytas keturių metų pradinė klasių mokinių rūkymo psichologinės prevencijos galimybių tyrimas Jonavos ir Biržų administracinių rajonų mokyklų pradinėse klasėse 1986 – 1990 metais. Šis projektas tapo moksliniu pamatu Lietuvos SAM Nacionalinei dvylikos metų mokinių rūkymo profilaktikos programai (1992 -1994 m.) [11], o ją išaldžius, fragmentiškiems projektams, įgyvendinamiems Kaune ir Kauno rajone. Remiantis Kauno rajono savivaldybei, bendradarbiaujant su VDU ir Lietuvos sveikatos psichologų sąjunga (LSPS) mokyklose buvo išplėtoti koordinuojami, tęstiniai mokinių rūkymo profilaktikos projektai. Remiantis tuometinės Nacionalinės mokinių rūkymo profilaktikos programos metodologija buvo atliekami specialūs tyrimai ir profilak-

tinis darbas [12]. Tai ženkliai sustiprino bendras rūkymo profilaktikos priemonės, taikomas sveikatą stiprinančių mokyklų tinkle ir daugelyje kitų Kauno rajono NVO projektų, apimant visas mokinių klases. Paminėtinas vienas iš specializuotų kontroliuojamų jaunesnių klasių mokinių rūkymo prevencijos projektų, skirtų patikrinti psichologinio poveikio mokymo metodų profilaktikos galimybes [13]. Taikytos psichologinio poveikio metodikos padėjo keisti mokinių požiūrį į rūkymą, tačiau nepakeitė intervencijos laikotarpiu paauglių rūkymo paplitimo. Skatinanti rūkymą aplinkos įtaka buvo stipresnė už tas psichologines mokymo priemones, kurios buvo taikytos projekte. Kita vertus, gausios tęstinės, bendros ir specialios profilaktikos priemonės taikytos visose Kauno rajono mokyklose, kartu imant, pasirodė veiksmingos. Teigiami mokinių rūkymo ir su rūkymu susijusio elgesio pokyčiai buvo nustatyti pritaikius GYTS klausimyną 2002 ir 2005 metais [14]. 2012 metais dėka didesnio Kauno rajono savivaldybės dėmesio, įsikūrus visuomenės sveikatos biurui, su darbuotojais mokyklose atsirado galimybė atnaujinti ir sustiprinti profilaktinę veiklą pritaikant anksčiau paruoštus mokinių rūkymo profilaktikos metodus [11,14] ir planuoti Kauno rajono mokyklose tęstinius, ilgalaikius, koordinuojamus mokinių rūkymo profilaktikos darbus. Planuojant didelės apimties tęstinius mokinių rūkymo profilaktikos darbus, svarbu numatyti efektyvumo įvertinimą. Foninių rodiklių įvertinimui Kauno rajono mokyklose 2012 metais pritaikėme nuo 2001 metų mūsų naudotą išplėstą GYTS apklausą [15]. Šio darbo tikslas įvertinti 2012 metų mokinių rūkymo ir su juo susijusių požiūrio bei elgesio rodiklius, kaip pamatinius rūkymo profilaktikos vertinamuosius rodiklius, bei palyginti juos su ankstesnių tyrimų rezultatais (2005 metų).

1 lentelė. Mokinių rūkymo paplitimas ir požiūris į rūkymą

Pastaba: Ženklas * reiškia statistiškai patikimą ($p < 0,05$) skirtumą tarp pirmo (2005 m.) ir kartotinio (2012 m.) tyrimų rezultatų. Ženklo nebuvimas reiškia $p > 0,05$

Klausimai (Teiginiai)	Tyrimo metai, atsakymai (abs. sk., proc)			
	2005 m.		2012 m.	
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės
Bent kartą rūkė cigaretes	1034 71,3	750 51,6	617 67,1*	548 56,0*
Per 30 dienų rūkė kita nei cigaretės tabako gaminį	240 17,3	113 7,8	120 13,2*	116 11,9*
Per 30 dienų rūkė cigaretes	334 23,1	195 13,5	227 24,9	163 16,7
Tvirtai mano pradėti rūkyti per ateinančius 12 mėnesių	79 5,5	43 3,0	67 7,3*	50 5,1*
Mano, kad rūkantys berniukai turi daugiau draugų	404 28,6	340 23,6	304 33,3*	392 40,2*
Mano, kad rūkantys berniukai atrodo patrauklesni	163 11,4	54 3,7	79 8,6*	48 4,9

Tyrimo objektas ir metodai

Kauno rajono 7-9 klasių mokinių 2012 metais tyrimas atliktas anksčiau vykdytų mokinių rūkymo profilaktikos darbų kontekste, bendradarbiaujant su NVO Lietuvos sveikatos psichologų sąjunga, Psichikos Sveikatos Inicatyva, kartu su Kauno rajono savivaldybės visuomenės sveikatos biuru. Ištinę Kauno rajono mokyklų, dviem mokykloms atsisakius dalyvauti tyrime, 7-9 klasių mokinių apklausą atliko biuro darbuotojai ir Vytauto Didžiojo universiteto studentai psichologai, klausantys sveikatos psichologijos kursą. Apklausoje 2012 metais dalyvavo 1800 mokinių. Lyginamojoje grupėje 2005 metais [14] dalyvavo 3250 septintų- devintų klasių Kauno rajono mokyklų mokinių. Tyrimui taikėme išplėstą Pasaulio jaunimo tabako tyrimo – Global Youth Tobacco Survey (GYTS) klausimyną, paruoštą vieno iš šio straipsnio autorių, GYTS projekto koordinatoriaus Lietuvoje [15]. Tyrimo analizei klausimai buvo

suskirstyti į šešias temines grupes: mokinių rūkymas, cigarečių prieinamumas, rūkymas aplinkoje, metimas rūkyti, informacinės priemonės ir rūkymo reklama, profilaktinis mokymas mokykloje. Atlikta kartotinė 2005 m. tyrimo duomenų analizė patikslinta ir sulyginama su 2012 metų tyrimo duomenimis. Atsakymai į atrinktus klausimus 2012 metų mokinių tyrime palyginti su atsakymais Lietuvos mokyklose ir mokinius reprezentuojančiame GYTS tyrime 2001, 2005 ir 2009 metais [16]. 2005-2012 metų tyrimo duomenų analizei taikytos kontingencijos lentelės ir χ^2 kriterijus, naudojant SPSS programinį paketą. Statistinio patikimumo lygmuo nustatytas $p < 0,05$.

Rezultatai

2005-2012 metų tyrimo rezultatai pateikti lentelėse 1-6. Iš lentelės 1 matyti, kad 2012 metais lyginant su 2005

2 lentelė. Cigarečių prieinamumas

Pastaba: Ženklas * reiškia statistiškai patikimą ($p < 0,05$) skirtumą tarp pirmo (2005 m.) ir kartotinio (2012 m.) tyrimų rezultatų. Ženklo nebuvimas reiškia $p > 0,05$

Klausimai (Teiginiai)	Tyrimo metai, atsakymai (abs.sk., proc)			
	2005 m.		2012 m.	
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės
Paprastai rūko namuose (rūkantys mokiniai)	91 24,8	34 13,4	51 14,4*	34 10,5*
Perka cigaretes parduotuvėje ar kioske (rūkantys mokiniai)	149 41,2	76 39,5	65 25,6*	27 14,6*
Nusipirko tabako produktą neatsižvelgus į amžių (bandžiusių pirkti)	137 47,1	94 63,5	108 65,5*	71 70,2*

3 lentelė. Rūkymas aplinkoje ir požiūris į kitų rūkymą

Pastaba: Ženklas * reiškia statistiškai patikimą ($p < 0,05$) skirtumą tarp pirmo (2005 m.) ir kartotinio (2012 m.) tyrimų rezultatų. Ženklo nebuvimas reiškia $p > 0,05$

Klausimai (Teiginiai)	Tyrimo metai, atsakymai (abs.sk., proc)			
	2005 m.		2012 m.	
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės
Gyvena namuose, kur rūkoma šalia jų bent vieną dieną iš septynių	608 41,8	574 39,7	302 33,0*	322 33,1*
Būna šalia kitų rūkančių žmonių bent vieną dieną iš septynių (ne namuose)	741 51,0	734 50,7	473 51,6	533 54,5*
Mano, kad rūkyti viešose vietose turėtų būti draudžiama	1009 71,3	1072 74,8	676 74,1	788 81,2*
Mano, kad kitų rūkymas jiems kenkia	1046 72,6	1274 88,3	757 82,5*	871 89,1
Rūko bent vienas iš tėvų	756 52,1	795 54,8	466 50,7	501 51,2
Rūko beveik visi ar visi draugai	274 19,3	250 17,3	174 19,0	165 16,9

m. sumažėjo procentas berniukų, bent kartą pabandžiusių rūkyti cigaretes, nuo 71,3 proc. iki 67,1 proc., tačiau procentas mergaičių, bent kartą pabandžiusių rūkyti cigaretes, išaugo nuo 51,6 proc. 2005 metais iki 56,0 proc. – 2012 metais ($p < 0,05$). Sumažėjo procentas berniukų, rūkusių kitokį tabako gaminių negu cigaretes per 30 dienų, bei sumažėjo procentas berniukų, galvojančių, jog berniukams rūkymas prideda patrauklumo ($p < 0,05$). Tačiau padidėjo procentas berniukų ir mergaičių, tvirtai manančių pradėti rūkyti per ateinančius 12 mėnesių, galvojančių, jog rūkantys berniukai turi daugiau draugų, bei procentas mergaičių, per 30 dienų rūkusių kitą nei cigaretės tabako gaminį.

4 lentelė. Metimas rūkyti

Pastaba: Ženklas * reiškia statistiškai patikimą ($p < 0,05$) skirtumą tarp pirmo (2005 m.) ir kartotinio (2012 m.) tyrimų rezultatų. Ženklo nebuvimas reiškia $p > 0,05$

Klausimai (Teiginiai)	Tyrimo metai, atsakymai (abs.sk., proc)			
	2005 m.		2012 m.	
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės
Norėtų mesti rūkyti dabar	132 68,0	64 64,6	81 61,3*	45 52,3*
Bandė mesti per 12 mėnesių	158 62,9	114 65,3	128 65,3*	113 65,3
Yra gavę pagalbą norėdami mesti rūkyti	335 74,6	184 66,4	192 52,0*	171 53,7*

5 lentelė. Informacinės priemonės ir cigarečių reklama

Pastaba: Ženklas * reiškia statistiškai patikimą ($p < 0,05$) skirtumą tarp pirmo (2005 m.) ir kartotinio (2012 m.) tyrimų rezultatų. Ženklo nebuvimas reiškia $p > 0,05$

Klausimai (Teiginiai)	Tyrimo metai, atsakymai (abs. sk., proc)			
	2005 m.		2012 m.	
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės
Matė bent keletą prieš rūkymą nukreiptų pranešimų žiniasklaidoje per praėjusias 30 dienų	1137 81,0	1209 84,4	772 84,9	843 86,4
Matė cigarečių reklamą bent viename reklaminiame stende ar pan. per praėjusias 30 dienų	988 69,6	1021 71,6	637 70,2	708 73,1
Matė bent vieną cigarečių reklamą laikraščiuose ar žurnaluose per praėjusias 30 dienų	948 66,2	817 58,7	504 51,9*	430 47,4*
Turi kokį nors daiktą su cigarečių firmos logotipu	360 27,0	197 14,1	105 11,8*	62 6,5*
Buvo pasiūlyta nemokamai cigarečių tabako kompanijos atstovo	237 17,4	87 6,2	85 9,5*	46 4,8

6 lentelė. Rūkymo profilaktinis mokymas mokykloje

Pastaba: Ženklas * reiškia statistiškai patikimą ($p < 0,05$) skirtumą tarp pirmo (2005 m.) ir kartotinio (2012 m.) tyrimų rezultatų. Ženklo nebuvimas reiškia $p > 0,05$

Klausimai (Teiginiai)	Tyrimo metai, atsakymai (abs.sk., proc)			
	2005 m.		2012 m.	
	Ber-niukai	Mergai-tės	Ber-niukai	Mergai-tės
Praėjusiais metais pamokų metu buvo kalbėta apie rūkymo pavojus	553 39,2	424 29,6	492 53,9*	552 56,8*
Praėjusiais metais diskutavo pamokose apie jų amžiaus žmonių rūkymo priežastis	459 32,7	403 28,3	419 46,6*	496 51,1*
Praėjusiais metais buvo mokomi pamokų metu apie tabako vartojimo poveikį	523 37,1	388 27,2	438 48,2*	501 51,8*

Iš antros lentelės matyti, kad 2012 metais sumažėjo berniukų ir mergaičių procentas rūkančių namuose, perkančių cigaretes parduotuvėje ($p < 0,05$). Tačiau perkantiems cigaretes parduotuvėje palengvėjo ir įsigijimas, didesniai procentui mokinių, cigaretes perkančių parduotuvėje, jos buvo parduodamos neatsižvelgiant į amžių.

Iš trečios lentelės matyti, jog sumažėjo procentas vaikų, šalia kurių rūkoma namuose bent vieną dieną iš septynių. Tačiau nepasikeitė procentas rūkančių tėvų ir liko aukštas per 50 proc., bei draugų rūkymas – 19 proc. berniukų ir 16,9 proc. mergaičių nurodė, jog rūko beveik visi ar visi jų draugai. Didesnis procentas mergaičių nurodė, kad jos būna rūkančių aplinkoje (ne namuose), daugiau jų galvoja, kad rūkymas viešose vietose turėtų būti draudžiamas (81,2 proc.), daugiau berniukų mano (82,5 proc.), kad kitų rūkymas jiems kenkia.

Iš ketvirtos lentelės matyti, jog 2012 metais ženkliai ($p < 0,05$) sumažėjo procentas rūkančių mokinių, norinčių mesti rūkyti dabar, o norintys mesti rūkyti rečiau gavo pagalbą iš aplinkinių. Padidėjo procentas berniukų, bandžiusių mesti rūkyti per 12 mėnesių.

Iš penktos lentelės matyti, jog 2012 metais daugelis vaikų - 84,9 proc. berniukų ir 86,4 proc. mergaičių per 30 dienų matė prieš rūkymą nukreiptų pranešimų žiniasklaidoje. Cigarečių reklamą bent viename reklaminiame stende per praėjusias 30 dienų matė 70,2 proc. berniukų ir 73,1 proc. mergaičių. Lyginant 2005 ir 2012 metų tyrimus, statistiškai patikimo skirtumo tarp mokinių procento, pastebėjusių re-

7 lentelė. 7-9 klasių mokinių rūkymo ypatybės Lietuvos atrankoje (GYTS 2001 – 2009m.) ir Kauno rajono mokyklose – 2012 m.
Pastaba: Ženklas * reiškia statistiškai patikimą ($p < 0,05$) skirtumą tarp 2009 metų Lietuvos mokinių GYTS tyrimo ir 2012 metų mokinių tyrimo rezultatų Kauno rajone.

Klausimai (Teiginiai)	Lytis	Tyrimo metai, atsakymai (proc.)			
		GYTS tyrimas Lietuvoje			Tyrimas Kauno rajone
		2001	2005	2009	2012
Bent kartą rūkė cigaretes	Ber-niukai	82,8	80,0	80,4	67,1
	Mergai-tės	68,1	65,6	67,6	56,0
Pastarąjį mėnesį rūkė cigaretes	Ber-niukai	37,6	33,8	34,4	24,9
	Mergai-tės	29,6	25,9	27,1	16,7
Rūko bent vienas iš tėvų	Ber-niukai	61,7	56,8	58,4	50,7
	Mergai-tės	64,1	59,2	62,1	51,2
Būna šalia kitų rūkančių žmonių bent vieną dieną iš septynių (ne namuose)	Ber-niukai	69,2	63,8	66,5	51,6
	Mergai-tės	64,2	65,1	63,3	54,5
Nusipirko tabako produktą neatsižvelgus į amžių (rūkančių)	Ber-niukai	58,2	50,7	53,5	65,5
	Mergai-tės	77,6	61,0	64,8	70,2
Praėjusiais metais diskutavo pamokose apie jų amžiaus žmonių rūkymo priežastis	Ber-niukai	38,4	34,3	51,3	46,6
	Mergai-tės	35,7	35,5	56,5	51,1

klamą už rūkymą stenduose ir prieš rūkymą žiniasklaidoje, nėra, tačiau ženkliai sumažėjo mokinių procentas mačiusių bent vieną cigarečių reklamą laikraščiuose ar žurnaluose per 30 dienų ($p < 0,05$). 2012 metais nustatytas mažesnis procentas mokinių, turinčių kokią nors daiktą su cigarečių firmos logotipu, mažesnis procentas berniukų nurodė, jog firmos atstovai jiems nemokamai siūlė cigarečių ($p < 0,05$).

Iš šeštos lentelės matyti, jog 2012 metais lyginant su 2005 metų tyrimu sustiprėjo profilaktinis darbas Kauno rajono mokyklose: didesnis procentas mokinių, berniukų ir mergaičių nurodė, jog pamokose su jais buvo kalbėta apie rūkymo keliamus pavojus, diskutavo apie jų amžiaus žmonių rūkymo priežastis ar neigiamą tabako vartojimo poveikį ($p < 0,05$).

Iš lentelės 7 matyti, kad lyginant su 2009 metų GYTS tyrimu Lietuvoje, Kauno rajono rūkymo ir su juo susijusio elgesio rodikliai yra pastebimai geresni. Tačiau mokinių Kauno rajone, kurie nusipirko tabako produktą (cigaretes), neatsižvelgiant į jų amžių, procentas yra didesnis, o procentas mokinių, kurie pamokose diskutavo apie jų amžiaus žmonių rūkymo priežastis – mažesnis negu GYTS tyrime dalyvavusių mokinių, reprezentuojančių Lietuvą 2009 metais.

Rezultatų aptarimas

2012 metais atlikto mūsų tyrimo duomenimis, per 30 dienų rūkė cigaretetes 24,9 proc. berniukų ir 16,7 proc. mergaičių. Kitame tyrime [17] 2011 metais Kauno rajone buvo tiriami 5-11 klasių mokiniai taikant HBSC projekto klausimus. Nustatyta, jog 2011 metais rūkė 24,7 proc. berniukų ir 17,4 proc. mergaičių. Abiejuose tyrimuose rūkančių mokinių procentas beveik identiškas, tačiau dėl skirtingų apklausos klausimų ir dalyvių amžiaus sunku šiuos duomenis interpretuoti. Vykdam 2012 metų 7-9 klasių mokinių rūkymo tyrimą buvo tikėtasi, jog sumažėjęs rūkymo profilaktikos priemonių taikymas po 2005 metų Kauno rajone sulėtins rūkymo paplitimo ir su juo susijusio elgesio dinamiką. Tačiau tyrimas parodė, jog 2012 metais, lyginant su 2005 metų tyrimu, daugelis su rūkymu susijusio mokinių požiūrio bei elgesio rodiklių toliau keitėsi sveikatai palankia kryptimi. Įdomu pažymėti, kad Lietuvos GYTS projekte iki 2009 m. pagal šiame straipsnyje analizuojamus rodiklius (7 lentelė) žymesnių mokinių rūkymo paplitimo pokyčių nebuvo. Lyginant su 2009 m. Lietuvos GYTS tyrimu, Kauno rajone 7-9 klasių mokinių rodikliai ženkliai geresni. Tačiau profilaktinius pokalbius apie rūkymą pamokų metu Kauno rajone mini mažesnis procentas mokinių, o galimybę nusipirkti cigarečių nurodė didesnis procentas. Kai kuriuos mokinių požiūrio ir elgesio pakitimus galima susieti su rūkymą ribojančia sveikatos politika Lietuvoje, pavyzdžiui, 2012 metais procentas 7-9 klasių mokinių, Kauno rajone mačiusių cigarečių reklamą laikraščiuose ar žurnaluose, buvo ženkliai mažesnis ($p < 0,05$), sumažėjo cigarečių firmų aktyvumas – mažesnis procentas mokinių turi kokį nors daiktą su firmų logotipu, mažesnis procentas nurodė, kad firmos atstovas siūlė jiems cigarečių nemokamai, mažiau mokinių rūko namuose, mažesnis jų procentas perka cigaretes parduotuvėje. Kita vertus, didesnis procentas mokinių lengviau nusiperka cigaretes – jiems cigaretės buvo parduotos neatsižvelgiant į amžių. Toliau lieka rūkymą skatinanti aplinka namie – 50 proc. mokinių bent vienas iš tėvų yra rūkantis, 10-14 proc. 7-9 klasių mokinių gali rūkyti namuose. Kartu šio tyrimo duomenys dar kartą patvirtino, jog planuojant rūkymo prevencijos priemones mokykloje ir vertinant jų efektyvumą bei rūkymo kitimus reikia atsižvelgti ne tik į rūkymo paplitimą, bet ir į mokinių su rūkymu susijusio elgesio, požiūrio ir rūkyti skatinančios aplinkos veiksnius. Nežiūrint į teigiamus pokyčius tyrimo rezultatai patvirtina ilgalaikės rūkymo profilaktikos programos reikalingumą Kauno rajone.

Išvados

1. 2012 metais, lyginant su 2005 metais, Kauno rajono mokyklose bandžiusių rūkyti 7-9 klasių berniukų procen-

tas sumažėjo, o mergaičių išaugo ($p < 0,05$), tačiau išlieka aukštas – 67,1 proc. berniukų ir 56 proc. mergaičių; per pastarąsias 30 dienų rūkė cigaretetes 24,9 proc. berniukų ir 16,7 proc. mergaičių, rūkė kitokį negu cigaretes tabako gaminių 13,2 proc. berniukų ir 11,9 proc. mergaičių; 7,3 proc. berniukų ir 5,1 proc. mergaičių tvirtai manė pradėti rūkyti per artimiausius 12 mėnesių.

2. Sumažėjo procentas mokinių, rūkančių namuose, iki 14,4 proc. berniukų ir 10,5 proc. mergaičių ir perkančių cigaretes parduotuvėje ($p < 0,05$), tačiau palengvėjo cigarečių įsigijimas parduotuvėje – perkantiems cigaretes didesniai procentui mokinių jas pardavė neatsižvelgiant į amžių.

3. 82,5 proc. berniukų ir 89,1 proc. mergaičių mano, kad kitų rūkymas jiems kenkia, 74,1 ir 81,2 proc. proc. mano, kad viešose vietose rūkyti turėtų būti draudžiama, tačiau 2012 metais sumažėjo procentas mokinių, norinčių mesti rūkyti, o norintys mesti iš kitų žmonių gavo mažiau palaikymo rūkymo metimui ($p < 0,05$).

4. 2012 metais išlieka aukštas procentas mokinių, kuriems visuomenėje (ne namie) tenka būti šalia rūkančių žmonių (52-55 proc.), rūko beveik visi arba visi draugai (17-19 proc.), bent vienas iš respondentų tėvų yra rūkantis (51 proc.), tačiau mažesnis respondentų procentas (33 proc.) nurodė, kad namuose šalia jų rūkoma.

5. 2012 metais sumažėjo procentas mokinių, turinčių kokį nors daiktą su cigarečių firmos logotipu, sumažėjo atvejų, kai mokiniams firmos atstovai siūlė paimti cigarečių nemokamai.

6. 2012 metais didesnis procentas mokinių nurodė, jog pamokų metu buvo kalbama apie rūkymo žalą, diskutavo apie rūkymo pavojus ($p < 0,05$). Tačiau tokių mokinių procentas 2012 metais buvo mažesnis lyginant su GYTS tyrimu Lietuvoje 2009 metais.

Literatūra

1. Smoking and its effects on health. Report of a WHO Expert Committee. Technical Report Series 568, WHO, Geneva, 1975; 8.
2. Peto R, Lopez AD, Boreham J, Thun M, Heath CJr. Mortality from Smoking in Developed Countries 1950-2000. Indirect estimates from national vital statistics. Oxford medical publications. Oxford University Press, 1994.
3. WHO framework Convention on Tobacco Control. Geneva, World Health Organisation, 2003.
4. The European Health Report 2012 Charting the way to Well-Being. WHO Regional office for Europe. Copenhagen, 2013; 40-41.
5. Glasunov IS, Dowd IE, Baubinienė A, Grabauskas V, Sturman F, Schuurman IH. (Eds.) The Kaunas- Rotterdam Intervention Study. Elsevier (North-Holland Biomedical Press) Amsterdam. – New York: Oxford, 1981.
6. Bluzhas J, Stalioraitė E, Prochorskas R, Babarskienė R,

- Domarkienė S, Gostautas A. The World Health Organization MONICA Project (Monitoring Trends and Determinants in Cardiovascular Disease): A Major International Collaboration. *J. Clin. Epidemiol.* 1988; 2(41).
7. Hibell B, Anderson B, Bjarnasson T, Ahlstrom S, Balgalkireva O. et al. (Eds). *The ESPAD Report 2003. Alcohol and other drug use among students in 35 European countries.* Stockholm, 2004.
  8. Social cohesion for mental well – being among adolescents WHO/HBSC Forum 2007. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2008; 268.
  9. Global Youth Tobacco Survey. Collaborating Group (Warren Ch.) Differences in Worldwide Tobacco Use by gender. Findings from the Global Youth Tobacco Survey. *Journal of School Health*, 2003; 73(6):207-215.
  10. Tobacco use among youth: a cross country comparison. The Global Youth Tobacco Survey Collaborative Group. *Tobacco control*, 2002; 252–270.
  11. Goštautas A. National smoking prevention program in Lithuanian schools. *Annals of the Kaunas institute of Cardiology*, 1994; 1(1): 23–36.
  12. Goštautas A., Žardeckaitė – Matulaitienė K. Moksleivių rūkymo profilaktikos galimybės. *Mokslo darbai. Socialinis darbas*, 2003; 2(4):67-74.
  13. Žardeckaitė – Matulaitienė K. Rūkymo profilaktikos programos, pagrįstos socialinės įtakos teoriniu modeliu, taikymo VI ir VII klasių mokiniams efektyvumas. *Daktaro disertacija.* Kaunas, 2008.
  14. Goštautas A., Pilkauskienė I., Žekas R., Žardeckaitė-Matulaitienė K. Mokinių rūkymo profilaktikos efektyvumas Kauno rajone 2002 - 2005 metais. *Visuomenės sveikata*, 2006; 3(34): 19-25.
  15. Goštautas A. Global Youth Tobacco Survey in Lithuania. *Visuomenės sveikata*. 2003; 3 (22): 24–28.
  16. Goštautas A. Mokinių rūkymas Lietuvoje 30 metų laikotarpiu. Lietuvos sveikatos programa: rezultatai ir išvados. Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas. Nacionalinė sveikatos taryba. Vilnius, 2011; 68-70.
  17. Zaborskis A. Kauno rajono mokyklų mokinių gyvensena ir savijauta 2011. Kaunas, 2011; 30.

CHANGES IN STUDENTS SMOKING AND RELATED BEHAVIOUR IN KAUNAS REGION FROM 2005 UNTIL 2012

A. Goštautas, R. Žekas, L. Dilys, N. Goštautaitė Midttun

Key words: students smoking, smoking changes, Global Youth Tobacco Survey (GYTS), Kaunas region, attitude towards smoking, smoking prevention.

Summary

The effectiveness of the globally applicable, continuous, intensive teaching measures were confirmed in Kaunas region schools during the period 2002-2005. The aim of this article is to determine further changes in student smoking, attitudes and behaviour related to smoking in the period of 2005-2012 in the context of the methodology of the Global Youth Tobacco Survey - (GYTS). 3250 and 1800 seventh to ninth grade students participated respectively in the surveys of 2005 and 2012. The questions were divided into 6 thematic groups and in the 2012 survey compared to 2005 there was a significant decrease in the percentage of boys who had tried smoking ($p < 0.05$) and those who smoked other tobacco product than cigarettes during a past month, but there was an increase in the percentage of students who think to start smoking in the next 12 months and believe that boys who smoke have more friends ($p < 0.05$). There was a decrease in the percentage of students living in the house where people smoke, who smoke at their home themselves, who buy cigarettes in a store ($p < 0.05$). However in 2012 a higher percentage of students buying cigarettes in a store indicated that they were sold cigarettes, regardless of their age. In 2012 a lower percentage of students who want to quit smoking received assistance or support for quitting smoking. There was a decrease in the percentage of students who saw at least one cigarette ad in the newspapers or magazines within 30 days and in the percentage of those who were offered free cigarettes or have an object with a cigarette brand logo. In 2012 a higher percentage of students indicated that they discussed about the dangers of smoking at school during the lessons but lower percentage than in GYTS survey in Lithuania in 2009. The changes in smoking prevalence, attitudes and behavioural more favourable towards health were found in 2005-2012 among 7-9th grade students in Kaunas region schools, but level of smoking is still dangerous to their health.

Correspondence to: antanas.gostautas@gmail.com

Gauta 2013-10-06